

НОВИ ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ В ИЗТОЧНИТЕ РОДОПИ

Иван Джамбов, Георги Митрев,
Петя Калоферова

Районът на проучванията включва землището на село Искра. То се намира на 25 км югоизточно от гр. Първомай, обл. Пловдивска. Теренът представлява обширна котловина, оградена от върхове и плата, възлизаща на 30 000 000 кв. м.

Изворовата база за района, на която стъпваме в историческата литература, е ограничена. Тя се състои от: шест публикации в периодиката, засягащи конкретния район и някои близки землища; една монография и един пътеводител, в които се споменават обекти от землището на селото; документи в състава на два лични фонда от Държавен архив – гр. Пловдив, принадлежащи на П. Детев и Д. Цончев, които са посещавали и описали частично района; и статии в периодичния печат от средата на миналия век. Сведенията са кратки и откъслечни. Направени са хипотетични постановки, свързани с датировката и предназначението на обектите, които остават неразработени впоследствие.

Освен опитите на местните историци да регистрират в най-общи граници поселищния живот в района, други целенасочени и задълбочени изследвания върху историята на селото и земите в неговия ареал не са правени. Землището е пропуснато и от основната експедиция на Археологическия институт към БАН – “Бесика”, занимаваща се с регистриране и проучване на мегалитните тракийски паметници в Родопите¹.

Проучванията на нашия екип в землището на село Искра започнаха през 1998 г. Оказа се, че то е богато на археологически находки най-малко от пет епохи и трябва да бъде обект на по-се-

риозни изследвания. До настоящия момент са проведени шест експедиции под ръководството на доц. д-р Ив. Джембов, гл. ас. д-р Г. Митрев и х. ас. П. Калоферова. Проучванията в този район са част от работата по проекта "Етно-религиозни процеси в Родопите", финансиран от фонд "Научни изследвания" на Пловдивския университет "Паисий Хилендарски". В работните групи вземат участие студенти от СИАК "Проф. В. Велков".

Изложените в настоящия материал данни за обектите са събрани по време на теренните обхождания, които нашият екип извършва вече четвърта година в землището на с. Искра. Изводите, засягащи предназначението на обектите и някои страни на описанието им, подлежат на доизясняване в процеса на по-нататъшната изследователска работа, тъй като са изготвени на базата на повърхностни наблюдения в рамките на теренните проучвания. Поради тази причина настоящият материал има характер на предварително съобщение.

Повод за началото на изследователската дейност в района станаха сведенията на местни ловци, отнасящи се до "странни изсичания в скалите" югоизточно от селото, в подстъпите на Родопите. За да се провери информацията, бе предприета обиколка на местностите. Резултат от първата експедиция бе регистрирането на тракийски култов комплекс, включващ скални светилища, условно разграничени в три групи, както и локализирането на крепост, позната сред местното население като "Оградището". Снимковият материал от ХІ. 98 г. стана база за провеждането на следващите пет експедиции, чиято цел вече бе включването на цялото землище като обект на наблюдение.

Резултат от тригодишната работа на екипа в района е регистрирането на 13 обекта, повечето от които напълно неизвестни на науката до този момент.

Относно броя на обектите в землището е необходимо да уточним, че в тези 13 не се включват селищата (от различни епохи), тъй като на етапа на настоящата работа не разполагаме с точни данни за техния вид и размер, а само с малко количество керамичен материал от повърхността и общи данни за местонахождението им.

За наименования на обектите нашият екип прие имената, с които те са известни сред местното население, а за тези, непознати на жителите, прие условни временни обозначения, които могат да бъдат променени в процеса на бъдещата работа.

Обектите датират най-общо в три епохи: трако-римска, ранновизантийска и средновековна. Към първата отнасяме 11 обекта, включени в т. нар. мегалитен култов комплекс: “Прешлеци 1, 2 и 3”, “Жертвеници 1, 2 и 3”, “Шарапани 1, 2 и 3” и обект “Пещерата”, както и крепостта Оградището в най-ранния ѝ период на обитаване. В същата епоха е датиран и обект “Хасар 2”, представляващ също скално светилище, но отстоящ на север от с. Искра, в противоположна на култовия комплекс посока. Отнесени към ранновизантийската епоха са отново обект “Оградището” и крепостта Хасара, или наричаният от нас обект “Хасар 1”. През средновековието животът е продължен само в обект “Хасар 1” и принадлежащите му селища.

Към броя на обектите, очертаващи панорамата на поселищния живот в землището на с. Искра, следва да прибавим и една “римска казарма” (по сведения на местното население) източно от селото, както и още една тракийска крепост, които в момента са обект на нашите проучвания и ще бъдат разгледани в следващи публикации.

Интересен момент в работата на екипа бе запознаването ни с една, да я наречем условно, “частна колекция”. Тази интересна сбирка е притежание на местно семейство, което се опитва да спаси археологически находки, оставени в иманярски изкопи на различни места в землището.

Колекцията бе обект на шестата експедиция, когато бяха разгледани и заснети разнообразните експонати. Става въпрос за керамичен материал, датиран от неолита до късното средновековие; представители на каменната пластика (идолна и монументална); оръдия на труда; накити; оръжия; нумизматичен материал и т. н.

Към сбирки от подобен род, разбира се, трябва да се подхожда с необходимата предпазливост, тъй като не е ясно в каква архео-

логическа среда са били експонатите, в каква взаимовръзка се намират с регистрираните в околността археологически обекти и т.н.

В конкретния случай обаче нашият екип бе улеснен от факта, че всеки един експонат е заведен под своеобразен инвентарен номер, прилежно описан и скициран, с конкретни данни за начина, по който е бил намерен, дълбочината, на която е открит, и средата, в която се е намирал. При тези условия няма пречка находките в импровизирания музей да бъдат използвани като опора в настоящата и бъдещата изследователска дейност на екипа.

Данните, с които разполагаме, са малко, но достатъчни, за да твърдим, че проучваните от нас земи са били населени още през неолитната епоха.

Материал за изследване ни предоставя колекцията на братя Иванови, както и керамичните фрагменти в музея на читалище "Иван Вазов" в с. Искра.

Представители на неолита се явяват няколко къса от ритуални масички, както и една малка идолна пластика. Според хронологията Караново ритуалните масички попадат във фаза Караново III – Веселиново. В конкретния случай става въпрос за правоъгълни четирикраки масички, от които нямаме запазен цял екземпляр. Размерите им са приблизително 0,50 м на 0,30 м, с височина на крачетата 0,10 м – 0,15 м. Характерни са вдлъбнати мотиви, попълнени с бяла инкрустация, като че образуват шахматни полета, както е в случая.

За пластиката на фазите Караново I и II са характерни примитивни идоли с плоско пияло и често развита стеатопигия. Представител на тази фаза е фигурката от частната колекция, намерена в местността Хасара. При нея вероятно имаме силно развита стеатопигия, но понеже главата липсва и фигурката е повредена, не може да се даде по-точно описание.

Разполагаме с описанието на още една фигурка, представител на идолната пластика, публикувана от В. Миков през 1934 г.² и включена от него в групата на т. нар. цилиндрични идоли. Фигурката от с. Искра е по-особена в сравнение с другите представители на групата, със специфичното изображение на устните – под рез-

ката, която означава устата, има три – четири дупчици, очите ѝ не са добре означени, както и половият триъгълник.

Описаният тип цилиндрични идоли са познати от много места в Югоизточна Европа и са известни като чове *en cloche*.

За енеолитната епоха нямаме сигурни, преки свидетелства и само можем да предполагаме съществуването на живот, тъй като всички останали епохи до Възраждането са представени в непрекъсната линия.

Разполагаме с многоброен керамичен и кремъчен материал (обр. 1; 2), както и с каменни брадви и прешлени за вретено, датирани в бронзовата епоха. Наличието на селища от епохата на района сме отбелязали в местностите Ючкютюк, Каракайряк, Казлар, чашата на Бряговски язовир и т. н. Това са същите местности, съдържащи следи от неолитната епоха, което сигнализира приемствеността при изграждането на селищата.

Един от най-разпространените видове каменни брадви през бронзовата епоха са бравите с дупки. Точно с техни представители разполагаме в частната колекция на братя Иванови. Част от нашите експонати са от по-добре изработените и с по-малки размери полирани брадви с олекотено тяло. Този тип има култово, а не практическо приложение.

Броят на оръдията, изработени от кремък, е твърде ограничен през тази епоха, но ние не разполагаме с техни представители. Като описание те се вписват в общата схема – ножове с остър и стръмен ретуш, онаследен от неолита.

Върху керамичните експонати от Искра присъстват почти всички видове украса, типични за бронзовата епоха, така че можем да твърдим, че животът в района е бил непрекъснат през бронзовия век.

В землището на с. Искра няма проучено нито едно селище от неолита, енеолита, бронзовата или желязната епоха, както и от следващите, разбира се. Единственото, с което разполагаме до момента, са находките и сведенията за местностите, от които са дошли.

В непосредствена близост обаче е правено цялостно проучване на селището Тепето – Леново³, чиито резултати могат да бъдат използвани като аналог за живота в нашето землище през праисторическите епохи.

Както вече споменахме, обектите, представители на тракийската и трако-римската епоха в района, са най-голям брой. До момента са регистрирани 11 такива обекта, но броят им вероятно ще нараства в следващите етапи на проучванията.

Голяма част от обектите са включени в един мегалитен култов комплекс и са разделени условно в три групи: скални светилища, обекти с култово-обреден характер и в отделна група поради спецификата му – обект “Пещерата”.

Скални светилища

Най-популярен вид тракийско светилище е този, разположен на върхове (често скалисти) или край група скали, открояващи се от околната среда. Може да се определят няколко типа в рамките на този вид. Освен голямата популярност, характерно за тях е продължителното им съществуване – от късната бронзова епоха (а според някои и от по-рано) до късножелязната, а често продължават да съществуват или подновяват действието си през римската епоха.

Най-интересен тип са светилищата от Източните Родопи с характерните за тях изсичания по скалите. Към този тип светилища спадат и разглежданите от нас обекти: “Прешлек 1, 2 и 3” и “Хасар 2”.

“Голям Прешлек” (“Прешлек 1”, обр. 3) се намира в югозападна посока от с. Искра, на около 7 км разстояние. Скалата е висока 11 м, а под нея (от югозапад) е разположена голяма скална тераса. На югозападното лице на скалата са запазени три ниши с трапецовидна форма, като долната им основа прилича на обърната дъга. Нишите са с височина 5 м от нивото на терена, като лявата не е завършена. От югоизток към нишите минава изсечен улей. Вероятно към него през древността е било прикрепено дървено скеле, отвеждащо до терасите, разположени непосредствено над нивото на нишите, които започват след тях. От нишите на запад продължава друг улей. В една полуокръжност, вече с ориентация

север – северозапад, се намира съоръжение, определено от нас като вероятна “жертвена маса”.

Съоръжението е оформено чрез издълбаване с диаметър на кръга 1 м и отвор в центъра с диаметър 0,10 м. Масата е връзана в скалата около 0,20 м в дълбочина. Половината от кръга е отчупена, а една част е под сегашното ниво на терена.

Сакралната част на скалния масив “Прешлек 1” е общо 32 м, а целият масив в обиколка е около 40 – 50 м.

Върху повърхността на скалата са издълбани в система няколко басейнчета с неправилна форма (7–8) и 8 улея, които ги обрамчват.

Подобен на “Прешлек 1” е обект “Прешлек 2”, намиращ се на 150 – 200 м югоизточно от него.

Днес скалата Малък Прешлек е висока 5, 50 м, силно ерозира-рала, с повредени ниши на югозападното лице. Все пак бяха засече-ни два реда от нишите, отстоящи на 3,8 м от сегашното ниво на терена. Въпреки ерозията нишите пазят следи от трапецовидната си някога форма.

На повърхността са запазени няколко улея, тръгващи от намиращото се над самия връх над нишите басейнче с диаметър 0,30 м и дълбочина 0,25 м. Басейнчето вероятно има жертвено пред-назначение, а улеите представляват канали за оттичане.

Вероятно със соларния култ е свързано и съоръжението, на-миращо се на северозападното лице на “Прешлек 1” – т. нар. от нас “жертвена маса”. Свой корелат то намира в един от обектите, регистрирани на 2 км от с. Раднево по посока към с. Ярловци, Трън-ско⁴. Разликата между тях е, че нашият обект е част от по-голямо съоръжение, а “жертвеният камък” от Трънско стои самостоятелно. Не се изключва и възможността съоръжението да няма нищо общо със соларния култ, а да представлява следа от по-късна намеса на човешка ръка.

На разстояние 500 – 600 м североизточно от “Прешлечи 1 и 2”, вече в местността Гуглуците, се намира още една скала, подобна на описаните по-горе два обекта, която за улеснение наричаме тре-ти Прешлек – обект “Прешлек 3”.

Той е с височина 3, 60 м. На лицевата му страна с изложение запад – югозапад са разположени два вдълбани в скалата кръга. Малко по-горе, вдясно от двата кръга, личи недовършена ниша. Скалата е снабдена с 8 басейнчета в горната част, свързани с улеи.

Този обект се различава от първите два по това, че основно място на лицевата му страна заемат не нишата, а окръжностите.

Подобен тип тракийско светилище бе локализирано от нашия екип на скалистия връх в местността Хасара – т. нар. обект “Хасар 2”. Вдълбаванията са разположени върху скалата на самия връх. Те са от 5 до 7 на брой с кръгла форма и лице към юг – югоизток. Имат доста по-малък в сравнение с другите обекти размер. И тук съоръжението е снабдено с улеи и басейни. Според сведенията на местните жители до този обект е била намерена каменна плоча, вероятно оброчна на тракийския конник.

Скалните светилища с нишовидни и кръгли вдълбавания са доста срещани не само в Родопите (Източни и Централни), а и в Източна Стара планина и по Горна Струма.

Обекти с култово-обретен характер.

Включените в тази група обекти също спадат към мегалитните паметници. Става дума за шест съоръжения, три от които наречени жертвеници и три – шарапани⁵.

“Жертвеници 1 и 2” се намират на около 100 – 200 м западно от “Прешлек 3”. Представяват улеи – преливници, вдълбани върху два малки скални къса, на разстояние 1 м един от друг.

“Жертвеник 3” се намира отново в местността Гугляците на около 700 м северно от “Прешлеци 1 и 2”. Съоръжението е доста по-сложно от “Жертвеници 1 и 2”. Разположено е върху и под скала, висока 2 – 3 м. В най-ниската част на обекта е разположено едно басейнче с неправилна форма и улей преливник, абсолютно еднакъв с горните два обекта.

В горната част, на височина 1,70 м от улея преливник, се проследяват около 10 кръгли басейна на различни нива с диаметър 1 м и дълбочина около 0,15 – 0,20 м.

Т. нар. шарапани са разположени на около 500 м западно от пещерата, отново в местността Гугляците. Те са еднотипни, но все пак по-интересна е третата, най-голямата шарапана.

Тя е три пъти по-голяма, притежава два кръгли басейна в горната си част, единият от които идеално запазен с диаметър 1 м и дълбочина 0,50 м. От северозападната страна на скалния къс личи полуокръжност с ясно запазени следи от длето, изпълнена чрез техника на врязване (при “Шарапани 1 и 2” тя липсва).

Последните три обекта имат точни аналози в землищата на селата Ночево и Пилашево, недалеч от визирания район, в западна, югозападна посока.

Относно предназначението им, единственото сигурно нещо до момента за подобен род паметници е тяхното географско положение и близостта им до надгробни могили. В нашия случай такава близост не е установена, защото гробни съоръжения не са локализирани до момента. Ако се има предвид обаче наличието на селища от епохата в района, вероятно такива съоръжения съществуват.

Обект “Пещерата”

Последният обект от мегалитния култов комплекс е пещерата.

Пещерите са едни от най-слабо проучените тракийски светилища и все още не е доизяснен видът дейност, извършвана от траките в тях.

Пещерата бе регистрирана от нашия екип по време на първата експедиция, а бе заснета и описана през 1999 г.

Обектът се намира на около 300 м по права линия в посока изток – североизток от “Жертвеник 3”. Пещерата завършва култовия комплекс от североизток и го затваря в елипса, обхващаща местността Гугляците и на “Прешлеци 1 и 2”. Входът ѝ е от югоизток, като пред него е разположена наблюдателна площадка с ширина напред 3–4 м от входа. На около 200 м източно под терасата минава поток, който заобикаля пещерата и към юг. Обектът е с доста голяма дължина – вероятно около 50 м, което ни навежда на мисълта, че някога е имал форма на навес, по-дълъг отколкото широк. Преди провеждането на разкопки точните размери не могат

да се установят, тъй като пещерата е засипана. Във видимата част бяха фиксирани издълбани и врязани окръжности и полуокръжности с приблизителна големина 0,80 – 1 м в диаметър. Сферите са разположени не само по стените, а и по тавана на пещерата. По повърхността не се открива керамика или друг вид археологически материали.

Вероятно става въпрос за скално-пещерно светилище, използвано като “Лунна обсерватория”. В подкрепа на това твърдение се явяват съвпаденията по схемата, описваща скално-пещерните обсерватории, на нашата пещера с пещерите в с. Байлово и с. Липница, Софийско⁶.

Що се отнася до датирането на паметника, би могло да се окаже, че трябва да го отнесем към по-ранна историческа епоха, но тази хипотеза ще може да бъде потвърдена едва след сондажни проучвания.

Животът в землището на с. Искра през късната античност е представен чрез два от обектите, влизащи в настоящото проучване – “Хасар I” и “Оградището”.

Останките от ранновизантийско време са значителни въобще в цялата Първомайска околия⁷. Освен двете крепости със значителни селища до тях в съседство със с. Искра, които водят началото си от V в. според Цончев, в посочения период са датирани също : крепостта Хасара южно от с. Драгойново и крепостта до с. Сталево.

Обект “Оградището” бе описан от нашия екип след четвъртата експедиция. Измерванията потвърдиха в общи линии данните, изнесени от Д. Цончев през 1954 г., който пръв регистрира крепостта, но не публикува материали⁸.

Размерите на крепостта са следните: южна стена – 45 м до входа и 20 м след него (от запад към изток), източна 20 м, северна 50 м, западна 20 м до входа и 40 м след него (в посока юг, ширина на входа приблизително 1–2 м). Налице са вероятно два входа от юг – югоизток и запад, както и кръгла кула в югозападния ъгъл. В югозападните подстъпи на крепостта бе засечена допълнителна крепостна стена.

В крепостта бе намерен многоброен керамичен материал от метал (върхове на стрели, строителни гвоздеи и т. н.).

Сред нумизматичния материал на колекцията намираме и други доказателства за ранновизантийския период на съществуване на крепостта Оградището. Монетите са римски императорски (III – IV в.) и от времето на Юстиниан I от втората монетосечница в Никомедия. В същата местност са открити и четири коланни апликации, датирани в ранновизантийската епоха, също експонати на частната колекция.

В северния край на калето бе потвърдено наличието на църковна сграда. За разлика от Д. Цончев⁸ обаче нашият екип не смята, че това е параклис, а по-голяма еднокорабна църква. Не се изключва възможността при провеждането на разкопки църквата да се окаже по-голяма и по-сложна като планировка, но тази хипотеза би могла да се потвърди или не в един следващ етап на работа.

Църквата е с размери 6 – 6,50 м на 18 – 18,50 м (отвън) с един вход от запад, широк 1 – 1,50 м. Ориентирана е изток – запад, със слабо отклонение на север – юг. Градена е от правилни ломени блокове на калова спойка, с дебелина на зида 0,75 м. Дължината на наоса, мерена от входа, т.к. притвор не беше локализиран, е 12 м, а дължината на полукръглата апсида е 1,50 м. На днешното ниво на терена нартекс не се забелязва. В настоящия момент не може да се прецени големината на цялата олтарна част. Не сме сигурни и в дебелината на зида на апсидата, тъй като той е разрушен до земята (струпането е с дебелина 5,20 м).

Църквата се намира на около 6 м от северозападния ъгъл на крепостната стена. Южно от църковната сграда в непосредствена близост се намира некрополът. Той бе локализиран по намерената каменна надгробна плоча. Надписът върху плочата е заличен от времето, но ясно се забелязва равнораменният кръст (леко удължен по вертикалата). Плочата бе съборена от иманяри и ако се съди по изкопите наоколо, вероятно некрополът е разграбен в голямата си част. Разположен е по дължината на южната стена на църквата, но колко е широк, за момента не бихме могли да кажем.

Църквата е обслужвала духовните нужди на жителите на крепостта до около VI – VII в., когато животът ѝ прекъсва. Основание за това твърдение е фактът, че керамиката, датирана IV – VI в., се намира на повърхността, т.е. в най-горния слой. По-късни фрагменти или други находки не бяха открити.

Вторият обект, който отнасяме към ранновизантийската епоха, е “Хасар I”. Този обект представлява крепост, развита в посока север – юг, с дължина 140 м и ширина 35 – 45 м. Укреплението е разположено върху естествено защитено възвишение с трапецовидна форма, доминиращо над околното поле, известно като Голям Хасар. Крепостните стени се забелязват много слабо само в участъка от северния и южния край. Изградени са от ломен камък на бяла хоросанова спойка с дебелина 2 м. Входът на крепостта вероятно е от изток.

В североизточния ъгъл на укреплението се забелязват останки от сграда. Зидарията е смесена от ломен камък и пет реда тухли, каменният градеж е споен с бял хоросан, а тухленият е червен. Тази сграда, известна сред местното население като “Царската дупка”, тъй като с нея са свързани легенди, е най-вероятно водохранилище.

Градежът, който наблюдаваме на повърхността на терена, е средновековният, а основанието да отнесем крепостта към ранновизантийската епоха намираме в многобройния керамичен материал от периода в крепостта и прилежащите ѝ селища. В югоизточните склонове на Голям Хасар се откриват многобройни фрагменти битова и строителна керамика, датирана в периода IV – VI в. По склоновете от югозапад освен амбалажната керамика се забелязват и множество разрушени сгради, за което съдим и по огромното количество хоросан, пръснато по нивите.

Безспорно доказателство за наличието на живот в м. Хасара през късната античност е нумизматичният материал, описан в инвентарната книга на музея в с. Искра, който е ограбен и днес не съществува. Всички монети в този опис са били събрани от Хасара и представляват непрекъснатостта на живота там от античността до средновековието (XIV – XV в.).

От най-голям интерес за този етап на съществуване на "Хасар I" са сведенията, получени от братя Иванови. Те попадат на разровен от иманяри некропол, датиран според останалите находки в IV – VI в.

Некрополът има точна ориентация изток – запад и едва ли е разкрит напълно в настоящия момент, тъй като са налице само 7 гроба. Сред инвентара се намират многобройни фрагменти от стъклени гривни, метални обеци, монета на Юстиниан I на стойност 40 нумии, византийска корубеста монета (на реверса на която е изобразена Богородица, коронясваща василевса), на Алексий III Ангел, която пък е доказателство, че некрополът се е използвал и през средновековието.

В района на некропола са намерени още находки, датирани в различни епохи, но те не могат да бъдат отнесени към конкретен гроб, тъй като са били разхвърляни от иманярите по повърхността на терена. Това са фрагменти от сграфито керамика, каменна брадва, фрагменти от метални гривни, пръстен, две коланни апликации медна верижка, вероятно за кръст, и множество фрагменти от фибули (обр. 4).

Според данните, с които разполагаме до момента, местността Хасара е била гъсто населена в периода на ранновизантийската епоха (IV – VI в.). Следите от множество жилищни сгради, внушителна църква, богат някога некропол и голямо укрепено селище на върха говорят за селищен център, вероятно от градски тип, който възниква върху основите на поне три селища от предходни епохи и продължава живота си през средновековието (обр. 5).

Още през 1956 г. Д. Цончев казва, че най-продължителен живот в цяла Първомайска околия имат крепостта и селището до нея в съседство със с. Искра – об. "Хасар I", където са открити византийски монети от XII – XIII в. (108 византийски корубести и 84 други)⁹.

Частната колекция също предоставя нумизматични експонати от периода, например фалшификат на византийска монета от началото на XIII в., както и оловни печати, използвани за изхо-

дящите и входящите в крепостта документи, които за жалост са твърде повредени, за да бъдат разчетени.

Освен, разбира се, структурата на градеж на крепостта, описана по-горе, доказателство за интензивността на живота през средновековието в укреплението е и голямото количество керамичен материал от епохата.

Фрагментите са предимно от битова керамика като по-често се срещат фрагменти от Първата българска държава (VIII – IX в.). Украсата е разнообразна, цветът варира от сиво-черен до кафяв и дори кремав, а глината бива и добре пречистена, и с големи примеси на пясък. Повечето съдове са с недоизпечени вътрешни стени със сив цвят. Разполагаме и с фрагменти сграфито керамика (външна техника на изработка), част от експонатите на колекцията, намерена в района на некропола.

Екипът ни се натъкна и на една доста интересна находка точно в средата на укрепеното селище, която е поредното доказателство за присъствието на живот в крепостта през периода XII – XIV в. Находката е боздуган, намерен на около 0,05 – 1,10 м в един широк иманяРСки изкоп.

Боздуганът с метална бойна част се разпространява през X – XIII в., като през XIII в. употребата му е вече масова¹⁰. Намерените железни глави на боздугани, които са твърде рядка и ценна находка, се различават по форма, според което се приобщават към различни типове. Нашият представител е с четириъгълно кубично тяло, но ъглите на този куб тръгват с лек диагонал към центъра на корпуса, което загатва вече за отделни шипове с триъгълно сечение. Т.е. като тип боздуганът от Искра трябва да се вмести между типа с 4 силно издадени, масивни пирамидални шипа и кубично тяло и т. нар. тип звездовидни боздугани или 12-шинни. При това положение най-логично е да отнесем нашия представител към XIII в., когато според В. Парушев¹¹ двата типа се застъпват, и да го приемем, ако не като преходен тип, то като ранен представител на класическите звездовидни боздугани.

Изследвайки крепостта на Голям Хасар, екипът ни се натъкна и на интересна информация относно името ѝ. В съзнанието на мест-

ните жители е останал споменът, че при пристигането си в селото по време на Руско-турската освободителна война русите търсели крепостта Орляк, отбелязана на старите карти, с които разполагали. За място на крепостта те посочили възвишението Голям Хасар. За жалост днес не разполагаме с карти, нито със сигурността, че народната памет е запазила с точност името, така че тази постановка остава отново в границите на хипотезата до появата на сигурно доказателство.

С казаното дотук се опитахме да очертаем накратко поселищния живот в района на с. Искра, Първомайско, от момента на възникването му до падането на България под османско робство. Изводът е, че землището предоставя богат материал за археологически изследвания. След първата стъпка на теренни обхождания, с цел набелязването на обектите и фиксирането на границите на живота в него, предстои да бъдат направени по-задълбочени проучвания – сондажи и разкопки, които да докажат или опровергават направените предположения и да обобщят окончателни резултати.

БЕЛЕЖКИ

¹ Материали за археологическата карта на Родопите, Експедиция Бесика 1973. – Родопски сборник, т. IV, С., БАН 1976, с. 215–236; Крепости в Родопите, Мегалитите в Тракия, т. I, С., 1976 г., с. 160–166.

² **Миков, В.** Идолната пластика през новокаменната епоха в България. – ИБАИ, 1934, № 8, с. 183.

³ **Детев, П.** Разкопки на могиленото селище при с.Леново, Пловдивско. – Археология, 1962, № 3, с. 49.

⁴ **Любенова, В.** Паметници на соларния култ в Трънско. – Археология, № 4, 1974, с. 35.

⁵ Шарапана – от турски, означава камък за производство на вино, използва се от местното население.

⁶ **Стоев, А., Т. Стойчев.** Древните лунни обсерватории по нашите земи – структурни елементи и предназначение. – ИДИ XV, 1988, с. 90;

Стойчев, Т. Тракийско скално светилище при с. Байлово, свързано с култа към луната. – Археология, 1988, № 2.

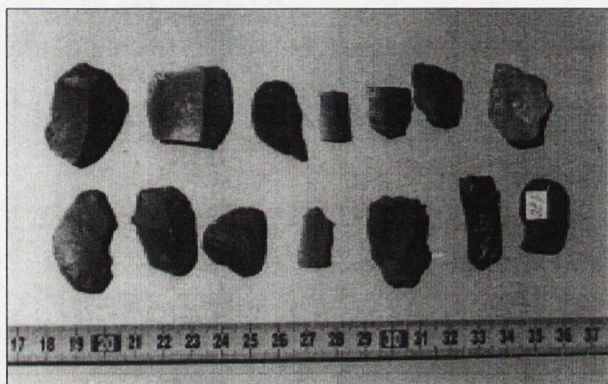
⁷ **Цончев, Д.** Миналото на Първомайска околия според археологическите паметници. – в. Отечествен глас № 3762, 16.11.1956

⁸ ЛФ, **Цончев, Д.** № 1214, оп. 1, а. е. 176, л. 46, 47, 48, 49.

⁹ **Цончев, Д.** Колективни находки на монети, ГПл. АМ, 1960, № 4, с. 206.

¹⁰ **Бобчева, Л.** Въоръжението на българската войска от втората половина на IX в. до падането на България под турско робство. – ВИСб, 1958, №2, с.66.

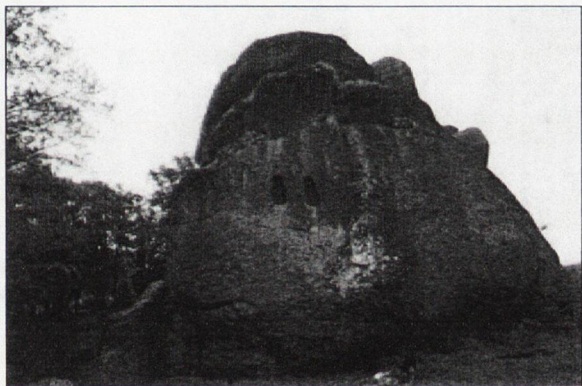
¹¹ **Парушев, В.** Боздугани от музея в Добрич. – Археология, 1998, № 3–4, с. 67.

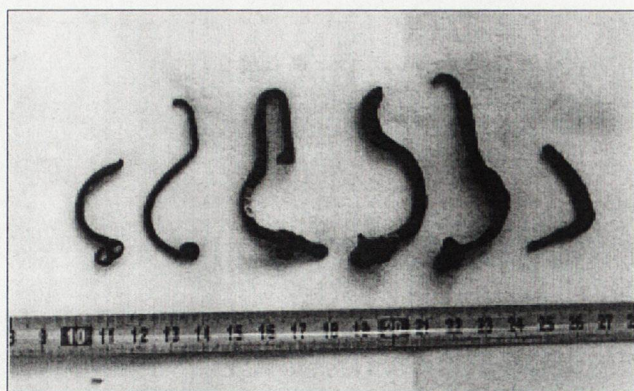
Обр. 1. Кремъчни остриета

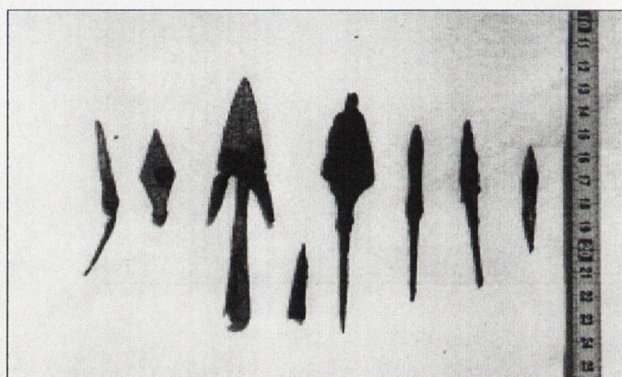
Обр. 2. Керамични фрагменти – късна бронзова епоха

Обр. 3. Обект “Прешлек 1”

Обр. 4. Фибули от района на некропола при “Хасар 1”

Обр. 5. Върхове на стрели от района на “Хасар 1”